

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

**DG Openbaar Bestuur &
Democr Rechtsstaat**
DGOBDR-DenB-Democratie
Team Verkiezingen

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onze referentie
2026-0000010976

Bijlage(n)
4

Datum 9 januari 2026
Betreft Afschrift brief aan Voorzitter Tweede Kamer over Evaluatie
Tweede Kamerverkiezing 29 oktober 2025

Bijgaand treft u aan een afschrift van mijn brief van heden aan de Voorzitter van de Tweede Kamer over de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

F. Rijkaart

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG
2500EA20018

DGOBDR

DenB
Verkiezingen

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onze referentie

2026-0000013540

Bijlage(n)

Datum 9 januari 2026
Betreft Evaluatie Tweede Kamerverkiezing 29 oktober 2025

Op 29 oktober 2025 vond de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaats (TK25). Terugkijkend op de verkiezing concludeer ik dat deze goed is verlopen. Dat is dankzij de inzet van de gemeenten, de Kiesraad en vele vrijwilligers die zich hebben ingezet voor de organisatie van de verkiezing, zowel in de voorbereiding, op de verkiezingsdag zelf als in de dagen daarna bij de vaststelling van de verkiezingsuitslag. Ik heb grote waardering voor deze niet aflatende inzet om de verkiezing wederom in korte tijd mogelijk te maken.

Zoals gebruikelijk wordt elke verkiezing geëvalueerd met als doel om na te gaan welke verbeteringen in het verkiezingsproces nodig zijn. Echter vanwege de korte tijdsspanne tussen de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 (TK25) en de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart 2026 (GR26) vindt deze evaluatie in twee delen plaats. Dit zoals aangekondigd in mijn brief van 19 september 2025 over de voorbereiding van de TK-verkiezing.¹ Voorliggende brief betreft een verkorte evaluatie op hoofdlijnen van de Tweede Kamerverkiezing ten behoeve van eventuele aanpassingen in de voorbereiding van de GR26. Naar aanleiding van beide verkiezingen worden verschillende onderzoeken uitgevoerd en evalueert ook de Kiesraad de verkiezingen uitgebreid. Na de GR26 stuur ik een uitgebreide evaluatie van beide verkiezingen gezamenlijk aan uw Kamer. Hierbij betrek ik ook de rapportages van de verschillende waarnemers die bij de verkiezingen aanwezig waren.²

Tenslotte wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om mijn zorg uit te spreken over uitlatingen op sociale media waarbij de integriteit van het verkiezingsproces, volledig ongefundeerd en onterecht, in twijfel werd getrokken. Dergelijke verdachtmakingen zijn niet alleen ongefundeerd en onterecht, ze ondermijnen daarnaast het vertrouwen in onze democratie en doen onrecht aan de enorme inzet van alle betrokkenen.

Algemeen beeld Tweede Kamerverkiezing en vooruitblik gemeenteraadsverkiezingen

De commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven (hierna: de commissie) concludeert dat de TK25 eerlijk, transparant en controleerbaar is verlopen en dat ook deze Tweede Kamerverkiezing voldoet aan de waarborgen van toegankelijkheid, stemgeheim en stemvrijheid.³

¹ Kamerstukken II, 2025-2026, 35 165, nr. 93.

² Bij de TK25 waren dit OVSE en Democracy Volunteers.

³ Kamerstukken II, 2025-2026, 36 852, nr. 1.

De opkomst bij de TK25 was met 78,3% hoger dan de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezing in 2023 (77,8%). Bij de uitgebreide evaluatie die ik uw Kamer in 2026 na de GR26 doe toekomen ga ik verder in op de uitkomsten uit het kiezersonderzoek en redenen van kiezers om wel of niet te gaan stemmen bij deze verkiezing.

DGOBDR
DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft mij op 27 november 2025 per brief verzocht om een reactie op het verslag van de commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven over het verloop van de verkiezingen, de vaststelling van de verkiezingsuitslag en de toelating van de leden.⁴ De commissie doet in haar verslag verschillende aanbevelingen. In de bijlage bij deze brief ga ik hier op in.

A. Weerbaarheid verkiezingsproces

Verkiezingen nemen binnen de democratische rechtsstaat een centrale en cruciale plek in. Door verkiezingen zijn burgers in staat om op democratische wijze te bepalen wie hen vertegenwoordigt. Wanneer verkiezingen openlijk of heimelijk worden beïnvloed of er ongefundeerde en onterechte twijfels worden gezaaid over de uitslag, schaadt dit het vertrouwen in het verkiezingsproces zelf en uiteindelijk de legitimiteit van de volksvertegenwoordiging.

Terugkijkend op de TK25 concludeer ik dat het verkiezingsproces zelf (de organisatie, stemming, telling en uitslagvaststelling) veilig en betrouwbaar is. Tegelijkertijd heb ik toenemende zorg over de bredere context van verkiezingen: zowel in het publieke debat als in de informatievoorziening over verkiezingen. Bedreiging van politici, de inzet van deepfakes (online, maar ook in de campagne door enkele politici zelf), de verspreiding van desinformatie en activiteit van online nepaccounts zijn hier voorbeelden van. In Nederland hebben we een robuuste democratie en transparante en controleerbare verkiezingen. Ik beschouw de impact van genoemde risico's op de uiteindelijke verkiezingsuitslag thans als beperkt. Desalniettemin zijn deze ontwikkelingen ongewenst. Het zijn dreigingen die actief tegengegaan en bestreden moeten worden. Daarom werk ik aan maatregelen om de weerbaarheid van verkiezingen verder te verbreden en te versterken om zo dreigingen en risico's eerder en meer proactief te kunnen signaleren en tegen te gaan. Het detecteren van buitenlandse desinformatie is onderdeel van deze maatregelen die worden uitgewerkt. Ik zal uw Kamer in aanloop naar de Gemeenteraadsverkiezingen hierover nader informeren.

Online platformen

Het kabinet is alert op signalen van dreigingen via sociale mediaplatformen. Daarom heeft het kabinet op meerdere momenten contact gehad met de sociale media platformen over de Tweede Kamerverkiezing. Dit betrof onder andere bilaterale gesprekken en deelname aan het rondetafelgesprek van de Autoriteit Consument & Markt (ACM) over de verantwoordelijkheden die online platformen onder de digitale dienstenverordening (DSA) hebben tijdens verkiezingen.⁵ Uw Kamer is hierover geïnformeerd in de Kamerbrief over het contact met de platformen.⁶

⁴ Kenmerk: 36852-1/2025D48798.

⁵ ACM, 18 september 2025: [Verslag rondetafelgesprek over verantwoordelijkheden online platforms in verkiezingstijd | ACM](#).

⁶ Kamerstukken II, 2025/20226, 35 165, nr. 97.

In aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing heeft het ministerie de 'verkiezingen flaggerstatus' ingezet richting X en Meta. In beide situaties ging het om online berichten met instructies over het uitbrengen van een stem op twee kandidaten. Als een kiezer dit daadwerkelijk zou doen zou dat tot een ongeldige stem hebben geleid. In de bijlage bij deze brief is een overzicht van de meldingen aan X en Meta bijgevoegd.

DGOBDR
DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

Ik vind het belangrijk dat platformen verantwoordelijkheid nemen en maatregelen treffen tegen illegale content, desinformatie en gecoördineerd niet-authentiek gedrag. Op dit moment werk ik aan een opzetten van een structureel gesprek met de platformen over hun verantwoordelijkheden voor het beschermen van het publiek debat en het verkiezingsproces. Een eerste gesprek met de platformen moet voor de GR26 plaatsvinden. Ook heeft de ACM de zeer grote onlineplatformen en zeer grote onlinezoekmachines (VLOPSEs) verzocht om na de TK25 een interne postelelectorale evaluatie te verrichten.⁷

B. Opkomst(bevordering)

Ten behoeve van de opkomstbevordering heb ik de publiekscampagne 'Elke Stem Telt' van 6 tot en met 29 oktober gevoerd. Om de opkomst te bevorderen, richtte de campagne zich specifiek op kiesgerechtigden die (nog) niet altijd stemmen, zoals situationele niet-stemmers en jongeren. Op basis van onderzoek en gedragswetenschappelijke inzichten over deze doelgroepen is de campagne ontwikkeld. Anders dan voorgaande campagnes werd extra nadruk gelegd op het belang om de stem niet verloren te laten gaan. Want elke stem telt. Het belang om te gaan stemmen werd daarbij gekoppeld aan concrete onderwerpen die relevant zijn voor deze doelgroepen, zoals woningbouw, de betaalbaarheid van boodschappen, veiligheid en zorg. De resultaten van de campagne-effectmeting betrek ik bij de uitgebreide evaluatie na de GR26.

Ook in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2026 wordt vanuit het ministerie van BZK ingezet op het bevorderen van de opkomst. Op basis van de campagne-effectmeting bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2022 en op basis van een uitgebreid doelgroepenonderzoek onder kiezers die (nog) niet altijd stemmen, is de opkomstbevorderende campagne voor de GR26 vormgegeven. De opkomst tijdens de gemeenteraadsverkiezingen daalt structureel, met een dieptepunt in 2022 toen de landelijke opkomst slechts 51 procent was. In stedelijke gebieden - zoals in Rotterdam - lag de opkomst zelfs onder de 40 procent. Kiezers hebben het gevoel dat ze verder afstaan van de politiek, hebben weinig vertrouwen in het effect van hun stem, ervaren praktische drempels of vinden verkiezingen en politiek ingewikkeld. Bij lokale verkiezingen is voor hen ook de zichtbaarheid en de herkenbaarheid van de lokale onderwerpen laag. In de publiekscampagne wordt daarom specifiek gefocust op de drempels die door de doelgroep worden ervaren om niet te gaan stemmen. Daarnaast voeren veel gemeenten lokale opkomstbevorderende campagnes om hun inwoners te motiveren om te gaan stemmen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen.

C. Toegankelijkheid stemlocaties

Het is belangrijk dat iedereen zo zelfstandig mogelijk zijn stem kan uitbrengen. Daarom is op 6 mei 2025 door het ministerie van BZK, in samenwerking met de Kiesraad, de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken en de Vereniging van

⁷ ACM, 12 december 2025: [Brief aan VLOPs en VLOSEs over postelelectorale evaluatie](#).

Nederlandse Gemeenten het Actieplan toegankelijk stemmen gepresenteerd.⁸ Dit Actieplan is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met belangenorganisaties en ervaringsdeskundigen. Vooruitlopend op de Tweede Kamerverkiezing zijn verschillende acties ondernomen in samenwerking met de bij het Actieplan betrokken partijen.

DGOBDR
DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

Net als bij voorgaande verkiezingen heeft belangenorganisatie Ieder(in) een meldpunt toegankelijk stemmen ingericht. Bij het meldpunt zijn 356 meldingen binnengekomen die op 174 gemeenten betrekking hadden. Het aantal positieve ervaringen bedroeg 44%, het aantal negatieve ervaringen 33% en 23% van de ervaringen was neutraal. De meeste meldingen gingen over het stemlokaal (51% positief en 29% negatief) en het stembiljet (37% positief en 35% negatief). Negatieve meldingen over het stembiljet betroffen vaak de grootte van het stembiljet. Negatieve meldingen over het stemlokaal betroffen onder meer de bereikbaarheid en de toegankelijkheid. Opvallend is dat een aantal mensen heeft gemeld dat de toegankelijkheid beter was dan bij de vorige verkiezingen.

Het ministerie van BZK laat evaluatieonderzoek onder kiezers uitvoeren. In de vragenlijst die aan kiezers wordt voorgelegd staan ook vragen over de toegankelijkheid van de verkiezing. De uitkomsten van dit onderzoek worden bij de uitgebreide evaluatie na afloop van de GR26 met u gedeeld. Hierbij wordt dan ook ingegaan op de uitkomsten van de steekproeven naar de toegankelijkheid van stemlokalen die de Kiesraad, als onderdeel van de uitbreiding van zijn taken, laat uitvoeren bij de GR26.

D. Kiezers in het buitenland

Voor de TK25 waren 133.589 kiesgerechtigden geregistreerd die permanent in het buitenland verblijven. Daarnaast hebben zich 2.683 kiesgerechtigden geregistreerd die tijdelijk in het buitenland verbleven. In totaal hebben 86.894 van deze kiezers hun stem uitgebracht. Bij de Tweede Kamerverkiezing 2023 waren er in totaal 107.669 kiesgerechtigden geregistreerd en hebben 69.545 van hen hun stem uitgebracht. Derhalve is er sprake van een significante stijging van zowel de geregistreerde kiesgerechtigden in het buitenland als van de kiezers die vanuit het buitenland hun stem hebben uitgebracht. Bij de uitgebreide evaluatie van de TK25 zal ik aandacht besteden aan het proces van stemmen uit het buitenland bij de TK25.

E. Werving stembureauleden

Om gemeenten te ondersteunen in het werven van voldoende stembureauleden en tellers heeft het ministerie van BZK in september 2025 een landelijke wervingscampagne voor stembureauleden gevoerd. Deze wervingscampagne richtte zich op het betrekken van jongvolwassenen bij de democratie en verkiezingen door zich aan te melden als stembureaulid of teller tijdens verkiezingen. Gemeenten werden op de hoogte gesteld van de wervingscampagne van het ministerie van BZK. Ook ontvingen zij een toolkit met daarin communicatiemiddelen die zij voor hun lokale wervingscampagne konden gebruiken. Deze wervingscampagne wordt opnieuw ingezet richting de GR26.

F. Postbezorging

De adequate bezorging van de verkiezingspost is een cruciale stap in de voorbereiding van een verkiezing. Het is daarom van belang dat dit goed gebeurt

⁸ Kamerstukken II, 2024/25, 35165, nr. 89.

en een belangrijk punt van aandacht. In totaal werden er circa 20 miljoen stempassen en overzichten van kandidaten bezorgd. In veruit de meeste gevallen is dit goed verlopen. Er zijn echter ook gevallen dat er iets misging in de bezorging van de stempassen. Waar dit aan de orde was hebben gemeenten er alles op gezet om samen met PostNL tot een oplossing te komen. Bijvoorbeeld door vervangende stempassen te sturen. PostNL neemt veel maatregelen om de bezorging tijdig voor elkaar te krijgen, dit zal ook voor GR26 het geval zijn. Mijn ministerie heeft hierover ook regelmatig contact met PostNL. Het blijft echter een tijdskritisch proces waar veel druk op staat.

DGOBDR

DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

Een belangrijke factor hierbij is dat kiezers tot en met de vrijdag voor een verkiezing een vervangende stempas, kiezerspas (niet bij gemeenteraadsverkiezingen) of schriftelijke volmacht aan kunnen vragen. Van op het laatste moment aangevraagde passen kan (vaak) echter niet meer gegarandeerd worden dat deze op tijd bij de kiezer bezorgd worden. Dit is zorgelijk. Om tijdige bezorging mogelijk te maken hebben gemeenten zicht extra ingespannen en zetten veel gemeenten alternatieve bezorgmethoden in. Ook kunnen kiezers hun pas afhalen bij de gemeente. Gemeenten hebben aangegeven dit ook richting de GR26 opnieuw te doen. Daarbij hebben gemeenten echter ook aangegeven dat de huidige wettelijke termijnen lastig uitvoerbaar zijn. Om de postbezorging op de langere termijn uitvoerbaar te houden verken ik aanpassing van deze termijnen.

Evaluatie experiment nieuw stembiljet

Net zoals tijdens de verkiezing van het Europees Parlement in 2024, is ook tijdens deze verkiezing geëxperimenteerd met een nieuw model stembiljet. Dit experiment vond plaats in dezelfde vijf gemeenten: Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo. Uit de ervaringen die door gemeenten zijn gedeeld blijkt dat de experimenten goed en zonder incidenten zijn verlopen. En ook uit eerste resultaten van de evaluatie die is gehouden onder kiezers, stembureauleden en gemeenten blijkt het enthousiasme voor het nieuwe stembiljet wederom groot. Een breed gedragen eerste beeld is dat het nieuwe stembiljet de uitvoerbaarheid ten goede komt. Een uitgebreide evaluatie van het experiment wordt in februari met uw Kamer gedeeld.

Uit analyse van de stemmen blijkt dat de meeste kiezers het nieuwe stembiljet goed begrijpen. Het percentage ongeldig uitgebrachte stemmen is aanzienlijk gedaald, van 0,74% naar 0,47%. Op landelijk niveau, onder gemeenten waar werd gestemd werd met het huidige stembiljet, lag dit percentage op 0,26%. Uit een analyse van de redenen van ongeldigheid blijkt dat met name het selecteren van een kandidaatnummer zonder het inkleuren van een stemvakje voor de partij zorgde voor fouten. Ik ben voorzichtig positief gestemd over de afname van het percentage ongeldige stemmen bij het tweede experiment. Definitieve conclusies zal ik echter pas trekken na het experiment tijdens de GR26, waar meer kiezers met het nieuwe stembiljet voor de eerste keer gaan stemmen.

Het experiment met het nieuwe stembiljet wordt zoals gepland voortgezet en opgeschaald tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart 2026. Kiezers in gemeenten Alphen aan den Rijn, Boekel, Gouda, Leiden, Meierijstad, Midden-Delfland, Nijmegen, Noordoostpolder, 's-Hertogenbosch, Soest en Tynaarlo stemmen dan met het nieuwe stembiljet. Dit experiment wordt na afloop opnieuw geëvalueerd. Daarna zal ik een besluit nemen over de vervolgstappen voor het gebruik van het nieuwe stembiljet.

Overige onderwerpen

Aanvullend op de evaluatie van de TK25 informeer ik u bij gelegenheid van deze brief over de volgende onderwerpen:

A. Wet kwaliteitsbevordering uitvoering verkiezingsproces

Op 1 januari 2026 is de Wet kwaliteitsbevordering uitvoering verkiezingsproces in werking getreden. De Kiesraad heeft hiermee nieuwe taken en bevoegdheden gekregen in het verkiezingsproces, voor het eerst bij de GR26. De Kiesraad is klaar voor deze nieuwe rol. Vooruitlopend op deze wet heeft de Kiesraad bij de TK25 al een aantal extra taken op zich genomen, waar geen wettelijke grondslag voor nodig is, zoals het informeren van gemeenten via de Nieuwsbrief Verkiezingen, factsheets en instructies en het opnieuw ontwerpen en beheren van de Toolkit Verkiezingen.

B. Abacus / verkiezingssoftware. Gefaseerde invoering door Kiesraad

De Kiesraad ontwikkelt een nieuw softwareprogramma voor de berekening van de uitslag van de verkiezingen: Abacus. Deze software zal op termijn de module Uitslagvaststelling van het programma Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV2020) vervangen. Bij de GR26 maken bij wijze van pilot maximaal 20 gemeenten (op vrijwillige basis) gebruik van Abacus. Het gaat om gemeenten met een centrale stemopneming. Abacus wordt bij deze pilotgemeenten alleen gebruikt bij de stemopname op het niveau van het gemeentelijk stembureau (GSB). Bij het vaststellen van de uitslag en de zetelverdeling door het centraal stembureau (CSB) wordt OSV2020 gebruikt. De pilot zorgt ervoor dat de Kiesraad de introductie van Abacus goed kan begeleiden en eventueel verbeterpunten bij de ontwikkeling van de software kan meenemen. Bij de pilotgemeenten die Abacus op het GSB-niveau gaan gebruiken, zal ook OSV2020 worden geïnstalleerd en geconfigureerd, zodat er te allen tijde gebruik kan worden gemaakt van goed werkende uitslagprogrammatuur. Iedere pilotgemeente wordt daarnaast ondersteund door een medewerker van de Kiesraad om het pilotproces goed te begeleiden. De Kiesraad gaat de pilot na de gemeenteraadsverkiezingen evalueren. Alle overige gemeenten gebruiken zowel op het GSB-niveau als op het CSB-niveau de huidige uitslagprogrammatuur, OSV2020.

De Wet programmatuur verkiezingsuitslagen is op 1 augustus 2025 in werking getreden. De Kiesraad is sindsdien formeel de beheerder van de uitslagprogrammatuur en stelt deze ter beschikking aan de gebruikers. In die rol heeft de Kiesraad de bevoegdheid om te kiezen voor centraal gehoste of decentraal gehoste programmatuur. Net zoals OSV2020 wordt Abacus decentraal gehost. Dat betekent dat de programmatuur gebruikt wordt op 'standalone computers' die niet zijn verbonden met het internet. De Kiesraad heeft voor die opzet gekozen vanwege de huidige technische stand van zaken en uitgevoerde risicoanalyses. De Kiesraad neemt passende maatregelen ter bevordering van een betrouwbaar en veilig gebruik van de uitslagprogrammatuur, die na afstemming met ketenpartners in het zogenaamde samenwerkingsprotocol en de aansluit- en gebruiksvoorschriften zijn opgenomen. De papieren processen-verbaal blijven leidend in de vaststelling van de uitslag.

C. Voortgang wettelijke kaders digitale hulpmiddelen

DGOBDR

DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

In reactie op het verslag van het schriftelijk overleg inzake het Actieplan toegankelijk stemmen en het Eindrapport kostenonderzoek TK23 en EP24⁹ heb ik aangegeven uw Kamer met deze brief te informeren over de voortgang van het traject inzake de wettelijke kaders voor digitale hulpmiddelen die door stembureaus worden gebruikt. Een IT-consultancybureau heeft in opdracht van het ministerie van BZK een nader advies opgesteld over de benodigde kaders voor dergelijke hulpmiddelen op het gebied van security en privacy. In dat kader hebben zij de verschillende applicaties die gemeenten gebruiken bij de werkzaamheden van de stembureaus onderzocht. Het advies is als bijlage bijgevoegd bij deze brief. Het advies vormt de volgende stap in het komen tot wettelijke kaders voor de digitale hulpmiddelen die door stembureaus worden gebruikt. Ik verwacht hier dit jaar voortgang op te maken en uw Kamer hierover te informeren.

DGOBDR
DenB
Verkiezingen

Datum

Onze referentie
2026-0000013540

Tot slot

Direct na de afgelopen Tweede Kamerverkiezing zijn de voorbereidingen voor de aankomende gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart aanstaande opgepakt door gemeenten en de Kiesraad. Uit de gesprekken die ik met de Kiesraad en gemeenten voer komt naar voren dat die voorbereidingen voorspoedig gaan. In de voorbereiding naar de gemeenteraadsverkiezingen blijf ik doorlopend contact houden met gemeenten en de Kiesraad.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

F. Rijkaart

⁹ Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr.95

bijlage

Reactie op adviezen uit het verslag van de commissie
voor het onderzoek van de Geloofsbrieven

Bijlage nummer	1
Horend bij	Evaluatie Tweede Kamerverkiezing 29 oktober 2025
Datum	
Onze referentie	
Contactpersoon	

Naar aanleiding van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 29 oktober 2025 (hierna: TK25) heeft de commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven (hierna: de commissie) verslag uitgebracht.¹ In deze bijlage wordt puntsgewijs ingegaan op de adviezen uit dit verslag.

1	De commissie adviseert de Kamer en de regering om op korte termijn stappen te zetten inzake het kleinere stembiljet.	Tijdens mijn werkbezoeken heb ik ook gezien dat kiezers, stembureauleden en gemeenten enorm enthousiast zijn over het nieuwe stembiljet. Dit enthousiasme deel ik. Dat het huidige stembiljet groot is, is mij bekend. Dit komt doordat alle partijen en kandidaten met naam en toenaam op het stembiljet genoemd worden. Het formaat van het papier van het stembiljet kan niet groter. Daardoor wordt de lettergrootte aangepast om alle partijen naast elkaar op het stembiljet te laten staan. Dit komt de leesbaarheid en begrijpelijkheid van het stembiljet niet ten goede. Ook dit zijn redenen waarom ik experimenteer met een nieuw model, kleiner stembiljet. Het nieuwe stembiljet is voor kiezers beter te hanteren en beter leesbaar. Bovendien is het nieuwe stembiljet eenvoudiger te tellen, wat bevorderlijk is voor de uitvoerbaarheid en kwaliteit van de telling. En daarmee voor de betrouwbaarheid van de uitslag. Doordat de nieuwe stembiljetten eenvoudiger zijn uit te vouwen en sorteren, gaat de telling
---	--	--

¹ Kamerstukken II, 2025–2026, 36 852, nr. 1.

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		sneller en wordt het tellen door de stembureauleden makkelijker ervaren. Het percentage ongeldige stemmen is sterk gedaald bij het experiment bij de TK25 ten opzichte van het eerste experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing. Het is aannemelijk dat de genomen maatregelen effect hebben en dat er een zekere mate van gewenning onder de kiezers is. Voor verdere aanscherping van de inzichten kijk ik uit naar het experiment tijdens de GR26 waar meer kiezers voor het eerst met het nieuwe stembiljet gaan stemmen. De commissie adviseert de Kamer en de regering om op korte termijn stappen te zetten ter zake het kleinere stembiljet. Ik sluit me aan bij deze uitspraak en zal in de evaluatie na de GR26 hierop terugkomen.
2	De commissie geeft aan dat een veel gehoorde klacht over het nieuwe stembiljet vanuit kiezers is dat de lijstnummers verticaal en de kandidaatnummers horizontaal zijn gerangschikt.	Het ontwerp van het nieuwe stembiljet is niet over een nacht ijs gegaan, hier is jarenlang zorgvuldig testen aan vooraf gegaan onder verschillende doelgroepen. Door de afwisseling van 'verticaal' en 'horizontaal' kan makkelijker het onderscheid tussen de bovenhelft en de onderhelft van het stembiljet worden gemaakt. Hierbij is ook nadrukkelijk aandacht gehouden voor de toegankelijkheid van het stembiljet voor kiezers met een visuele beperking. Het stembiljet is zo ontworpen dat het bij elke verkiezing aan drie randvoorwaarden voldoet: 1. Het stembiljet heeft altijd hetzelfde formaat. 2. De voor de verkiezing benodigde invulvakjes staan altijd op dezelfde positie. Zodat het mogelijk is om een herbruikbare stemmal voor blinde en slechthorende kiezers te gebruiken. 3. Het voldoet aan de eisen van toegankelijkheid en leesbaarheid. Dankzij deze drie voorwaarden blijft het nieuwe stembiljet bij elke verkiezing

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		overzichtelijk en leesbaar voor kiezers en tellers.
3	Kiezers klaagden over een gebrek aan privacy in het stembokje.	Doordat het huidige stembiljet groot is en precies op het schrijfblad van het stembokje past, wordt niet het hele stembiljet afgeschermd met het lichaam van de kiezer. Het stemlokaal dient zo te zijn ingericht dat het stemgeheim is gewaarborgd (art. J 15 Kieswet). Dit betekent dat de stembokjes zo moeten zijn opgesteld dat stembureauleden of wachtende kiezers niet kunnen zien wat iemand stemt. Ik vraag de Kiesraad hier in aanloop naar de GR26 extra aandacht voor te vragen bij gemeenten ten behoeve van de instructie van stembureauleden.
4	De commissie en de Kiesraad hebben over de ongeldige stemmen in de gemeenten Losser, Stein en Westerwolde, moeten concluderen dat er op grond van de wet geen andere mogelijkheid was dan deze stemmen ongeldig te verklaren.	In de gemeenten Stein en Westerwolde is aan een aantal kiezers een stembiljet uitgereikt dat bij een andere kieskring hoorde. Hierdoor zijn de 261 stemmen die door deze kiezers zijn uitgebracht conform de Kieswet ongeldig verklaard. Dit is zeer te betreuren. Oorzaak was een fout in het logistieke proces van een van de drukkers. BZK en de Kiesraad hebben hierover overleg gehad met de betreffende drukker. Deze neemt voor de GR26 extra maatregelen om dit in het vervolg te voorkomen. Daarnaast wijzen BZK en de Kiesraad gemeenten op het belang van (extra) controles op de stembiljetten door gemeenten en stembureaus.
5	De commissie constateert dat nergens geregeld is hoe moet worden omgegaan met telverschillen indien het verschil nóg kleiner is en of een hertelling dan bijvoorbeeld noodzakelijk is, en dat dit ook dient te worden bekeken in het licht van de huidige termijnen uit de Kieswet.	Het is van groot belang dat de verkiezingsuitslag door de samenleving vertrouwd kan worden. Niet alleen wanneer het verschil tussen twee partijen klein is. Daarom bevat ons verkiezingsproces standaard diverse wettelijke controles op de zorgvuldigheid van de uitslag. Onderdeel hiervan zijn hertellingen die het gemeentelijk stembureau uitvoert. Dat kan op eigen initiatief of op verzoek van de Kiesraad of de Tweede Kamer. Dat gebeurt elke verkiezing tientallen keren en is een vast onderdeel van het verkiezingsproces. Gelet op de wettelijke controles tijdens het proces, die waarborgen dat de uitslag

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		zorgvuldig wordt vastgesteld, heeft het geen toegevoegde waarde om automatisch ook nog eens landelijk te hertellen als het verschil tussen twee partijen onder een bepaalde drempelwaarde komt.
6	De commissie adviseert de termijnen uit de Kieswet tegen het licht te houden, het lijkt de commissie een verantwoordelijkheid van de Kamer en regering om dit daadwerkelijk ter hand te nemen.	De regering werkt voortdurend aan verdere verbetering van het verkiezingsproces. In de Verkiezingsagenda 2030 worden verdere ontwikkelingen en vernieuwingen van het verkiezingsproces weergegeven. Na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26) worden de TK25 en de GR26 uitgebreid geëvalueerd en wordt de Verkiezingsagenda 2030 geactualiseerd. Deze aanbeveling van de commissie betrek ik hierbij.
7	De commissie adviseert om te kijken of de keuze voor centrale stemopneming ook gepaard kan gaan met extra financiële ondersteuning. De commissie schrijft dat de Kieswet op dit punt duidelijkheid zou moeten verschaffen.	Het is aan gemeenten om een keuze te maken tussen centrale en decentrale stemopneming. Zij kunnen hierin hun eigen afweging maken. In het onderzoek ² naar de kosten van de organisatie van verkiezingen is geconcludeerd dat de keuze voor centrale stemopneming een van de factoren is waardoor de kosten zijn gestegen in de afgelopen jaren. Ik ben met gemeenten in gesprek over hoe omgegaan moet worden met de conclusies uit dit onderzoek.
8	De Kieswet moet uitdrukkelijk weer tegen het licht worden gehouden, het lijkt de commissie een verantwoordelijkheid van de Kamer en regering om dit daadwerkelijk ter hand te nemen.	De regering werkt voortdurend aan verdere verbetering van het verkiezingsproces. In de Verkiezingsagenda 2030 worden verdere ontwikkelingen en vernieuwingen van het verkiezingsproces weergegeven. Na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26) worden de TK25 en de GR26 uitgebreid geëvalueerd en wordt de Verkiezingsagenda 2030 geactualiseerd. Deze aanbeveling van de commissie betrek ik hierbij.
9	De commissie beveelt aan om werk te maken van de toegankelijkheid van	Het is een wettelijke verplichting dat stemlokalen toegankelijk zijn voor mensen met een fysieke beperking. Gemeenten zijn

² Kamerstukken II 2024/25, 35165 nr. 90

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

	stembureaus. Met extra aandacht voor toegankelijkheid voor mensen met een scootmobiel en in een rolstoel.	daarvoor verantwoordelijk. Het ministerie van BZK heeft toegankelijkheidscriteria voor stemlokalen opgesteld. Als een stemlokaal daar niet aan kan voldoen, moet het college van B&W de gemeenteraad daarover informeren. In samenspraak met belangenorganisaties hebben het ministerie van BZK, de Kiesraad, de VNG en de NVVB het Actieplan toegankelijk stemmen opgesteld. De toegankelijkheid van stemlokalen is een belangrijk onderdeel van het actieplan. Uit gesprekken met gemeenten blijkt dat zij er hard aan werken om verkiezingen zo toegankelijk mogelijk te maken en voldoende stemlokalen te organiseren. Het lukt echter niet altijd om ervoor te zorgen dat alle stemlokalen toegankelijk zijn voor mensen in een rolstoel. Gemeenten moeten regelmatig een afweging maken tussen de toegankelijkheid van een gebouw en de beschikbaarheid van voldoende stemlokalen, zodat zij voor de kiezers bereikbaar zijn. De huidige toegankelijkheidscriteria zijn toegespitst op mensen in een rolstoel, niet op scootmobielen. Ik ben niet voornemens om alle stemlokalen ook geschikt te laten maken voor scootmobielen. Mensen in een scootmobiel kunnen doorgaans nog kleine afstanden lopen. Daarnaast zou dit betekenen dat een groot deel van de stemlokalen niet meer ingezet kan worden, wat de bereikbaarheid van de stemlokalen vermindert voor alle kiezers.
10	De commissie adviseert om duidelijkheid te creëren over de gang van zaken na sluiting van de stembureaus. Er ontstaan onduidelijkheden door prognoses, exitpolls en extrapolaties. Het vaststellen van de uitslag moet zorgvuldig gebeuren.	Ik deel het standpunt van de commissie dat er duidelijkheid moet zijn over de status van de uitslagen die gepubliceerd worden op de verkiezingsavond. Samen met de Kiesraad en betrokken partijen zal ik in overleg treden om te bezien hoe dit bij de aankomende verkiezingen al kan worden verbeterd.
11	In veel stembureaus was er regelmatig een storing met de tablets voor de elektronische	Gemeenten zijn er op verschillende wijzen (veiligheidsbriefing, circulaire, nieuwsbrieven) op gewezen om niet volledig

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

	registratie waardoor kiezers soms even moesten wachten tot ze hun stem konden uitbrengen.	te vertrouwen op digitale stembureau-applicaties. In elk stembureau is het wettelijk verplicht een papieren uittreksel op tafel te hebben liggen van het gemeentelijk Register ongeldige stempassen (ROS). Gemeenten zijn erop gewezen om ervoor te zorgen dat stembureauleden ook weten hoe het papieren proces werkt in het geval een applicatie niet of minder goed werkt op verkiezingsdag. Het is mogelijk dat het raadplegen van het papieren ROS iets meer tijd kost dan het raadplegen van het ROS via de applicatie en kiezers dus iets langer moeten wachten voordat zij hun stem kunnen uitbrengen. Ik benadruk hierbij dat het verkiezingsproces in principe geen digitaal hulpmiddel behoeft, ook niet elke gemeente maakt hier gebruik van.
--	---	---

Rapport – Inzet Verkiezingen Flagger Status BZK

Tweede Kamerverkiezing 2025

Achtergrond

Het ministerie van BZK heeft de Kamer eerder geïnformeerd over haar status van trusted flagger rondom verkiezingen bij Meta, Google, X, TikTok en Snapchat.¹ Het ministerie van BZK kan via deze status een verzoek doen tot controle door deze platformen van berichten die een mogelijk risico vormen voor de integriteit van het verkiezingsproces o.b.v. de gebruikersvoorwaarden van het bedrijf.

Sinds de inwerkingtreding van de DSA is er een andere vorm van trusted flagger ontstaan: Onder artikel 22 van de DSA kunnen 'entiteiten' de status van trusted flagger krijgen om bepaalde vormen van illegale content online, zoals hate speech en terroristische content, te flaggen bij online platformen. De digitaledienstencoördinator kan deze status toekennen aan zowel publieke als private organisaties. De status van BZK ontleent zich echter niet uit de DSA en betreft geen meldingen over mogelijke illegale content, maar over content die een risico vormt voor de integriteit van het verkiezingsproces. Om verwarring te voorkomen tussen de status van BZK en de trusted flagger status die onder artikel 22 van de DSA toegewezen kan worden is besloten de status van BZK een nieuwe naam te geven: 'verkiezingen flagger'.

Verkiezingen flagger meldingen worden door de genoemde sociale media platformen met prioriteit behandeld. De bedrijven waarbij een melding wordt gedaan maken hierbij hun eigen onafhankelijke afweging of er sprake is van een overtreding van de gebruikersvoorwaarden en dus of verwijdering, labelen of een andere actie gerechtvaardigd is. Het ministerie heeft via deze kanalen geen bevoegdheid bepaalde content te laten verwijderen.

Het is belangrijk om te benadrukken dat het ministerie van BZK de verkiezingen flagger status zeer terughoudend inzet, en alleen wanneer er een risico bestaat voor de organisatie, uitvoering en integriteit van het verkiezingsproces. Het ministerie kijkt niet naar, en doet geen uitspraken over, andere onderwerpen gerelateerd aan de verkiezingen, zoals verkiezingsbeloften.

¹ Zie bijvoorbeeld Kamerstukken II, 2023-2024, 35 165, nr. 73, bijlage Rapportage inzet trusted flagger status BZK.

Werkwijze

Signalering

Het beleidsdepartement van het ministerie van BZK heeft geen juridische grondslag voor het verwerken van persoonsgegevens door middel van monitoring op des- of misinformatie op sociale mediakanalen. Daarnaast is het geen primaire taak van overheden om te bestempelen wat desinformatie is. Dit is een taak voor onafhankelijke media en factcheckers.

Signalering van mogelijke des- of misinformatie dat een risico vormt voor de integriteit van het verkiezingsproces volgt daarom op berichtgeving in de media, berichten van onafhankelijke factcheckers, of meldingen van andere overheidsinstanties met de juiste grondslag voor monitoring. Tot slot kan het ministerie ook meldingen binnenkrijgen van medeoverheden. Wanneer een medeoverheid rondom de verkiezingen, na herhaaldelijke eigen pogingen, geen contact krijgt met een sociaal media platform en dit een risico vormt voor de integriteit van het verkiezingsproces, kan BZK haar verkiezingen flagger status ook inzetten.

Voorbeelden van dergelijke situaties kunnen zijn wanneer vlak voor de verkiezingen een communicatiekanaal van een medeoverheid is gehackt, geblokkeerd of op andere wijze onbruikbaar is geworden; of wanneer een advertentie van een medeoverheid over verkiezingen door een platform wordt aangemerkt als politieke advertentie en daarom wordt geblokkeerd.

Het ministerie van BZK behandelt geen individuele meldingen over individuele berichten op sociale media platformen. Wanneer een gebruiker van een social media platform één of meer berichten tegenkomt waarvan het vermoeden bestaat dat het des- of misinformatie is, kan diegene daar zelf een melding over doen via de kanalen die de platformen daarvoor hebben ingesteld. Het is namelijk de verantwoordelijkheid van de sociale media platformen zelf om deze individuele meldingen van gebruikers op te pakken en, indien nodig volgens de gebruikersvoorwaarden, actie te ondernemen.

Het ministerie van BZK is en heeft daarom geen meldpunt voor het signaleren van individuele berichten die mogelijk desinformatie of misinformatie bevatten.

Beoordeling

Na signalering van een bericht door een factcheck-kanaal, de media of door een overheidsinstantie wordt het bericht beoordeeld op de impact op de integriteit van het verkiezingsproces. Bij een signalering over mogelijke onjuiste of misleidende informatie wordt door het ministerie van BZK beoordeeld of het hier daadwerkelijk gaat om onjuiste of misleidende informatie die aan kan zetten tot foutieve handelingen waardoor een stem van onwaarde wordt, een ander dan de bij het uitbrengen van de stem bedoelde persoon wordt aangewezen, of kiezers de mogelijkheid om te stemmen wordt ontnomen.

Bij deze beoordeling wordt meegewogen welke activiteiten de signalerende organisatie heeft ondernomen om de des- of misinformatie bij het platform onder de aandacht te brengen. Bij een signalering over een hack van een communicatiekanaal van een gemeente wordt beoordeeld of een gemeente zelf al alle mogelijke middelen heeft ingezet om het account weer onder eigen beheer te krijgen. Pas daarna zou inzet van de verkiezingen flagger status door het ministerie van BZK aan de orde zijn.

Bij het doen van een melding vraagt het ministerie van BZK waar mogelijk om een ontvangstbevestiging van het platform. De ontvangstbevestiging en eventuele aanvullende reactie die het ministerie van BZK van een platform ontvangt, worden gearhiveerd.

Toepassing rondom de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025

Rondom deze verkiezing heeft BZK haar verkiezingen flagger status tweemaal ingezet, eenmaal richting X en eenmaal richting Meta. In beide gevallen ging het om een bericht met foutieve informatie over het uitbrengen van een stem. In de berichten werden kiezers geïnstrueerd om de vakjes van twee kandidaten in te kleuren op het stembiljet. Hoewel mogelijk bedoeld als grap of satire, kan dit leiden tot een ongeldige stem. BZK heeft X en Meta hier op 17 oktober 2025 respectievelijk 22 oktober 2025 op gewezen en de platformen verzocht berichten over het verkiezingsproces te beoordelen op basis van de civic integrity policy² (X) en Facebooks community standards³ (Meta).

² [X's civic integrity policy | X Help](#)

³ [Facebook community standards](#)

X

1.

LET OP:

GroenLinks en PvdA staan samen op de kieslijst.

Uiteraard van elke partij wel even een hokje rood kleuren, anders is je stem niet geldig!

2 partijen, 2 hokjes inkleuren

2.

Notification of possible violation Civic integrity policy X

Van

Datum

Aan

CC

Fri 17-Oct-2025 14:32

Dear

The Ministry of the Interior would like to notify that specific messages are spread on X concerning the upcoming election on the 29th of October, containing information that might be a violation of X's Civic integrity policy.

The messages state that people who want to vote on the GroenLinks/PvdA party should check two candidates on the ballot: one for a GroenLinks candidate and one for a PvdA candidate. GroenLinks/PvdA is a combined list. Checking two boxes would lead to a vote being invalid. The message might be meant as a joke, but since every vote matters, it is important nobody actually falls for this. Casting a vote on more than one candidate leads to an invalid vote.

Can you look at this message and related messages and check whether they are a violation of X's civic integrity policy? See <https://x.com/>

Best regards,

Ministry of the Interior and Kingdom relations

3.

Van: [REDACTED]
Verzonden: maandag 20 oktober 2025 11:59
Aan: [REDACTED]
CC: c [REDACTED]
Onderwerp: Re: Notification of possible violation Civic integrity policy X

Dear [REDACTED]

Thank you for reaching out. The reported post does not violate our policies at this time. Have you considered requesting a Community Note to provide additional context for users?

If you believe the content is illegal, please use the designated channels: the [Law Enforcement Legal Submission Site](#) or the [Illegal Content Reporting channel](#).

Best regards,
[REDACTED]

4.

RE: Notification of possible violation Civic integrity policy X

Van [REDACTED]
Datum Mon 20-Oct-2025 20:11
Aan [REDACTED]
CC [REDACTED]

Dear [REDACTED]

Thank you for the reaction on the notification of this message. Since the conclusion raises some questions we would like to reach out on this.

The civic integrity code of X (<https://help.x.com/en/rules-and-policies/election-integrity-policy>) states that "You may not advance verifiably false or misleading information about how to participate in an election or other civic process.". Voting on two candidates on a ballot results in an invalid vote and could be interpreted as verifiably false information about how to participate in the election. Therefore we would like to ask for a more elaborate explanation regarding the conclusion that this is not a violation of your policies and should be considered for a request on Community Notes instead.

Best regards,
[REDACTED]

Ministry of the Interior and Kingdom relations

5.

...

Zichtbaarheid beperkt: deze post schendt mogelijk de regels van X voor maatschappelijke integriteit. [Meer informatie](#)

LET OP:

GroenLinks en PvdA staan samen op de kieslijst.

Uiteraard van elke partij wel even een hokje rood kleuren, anders is je stem niet geldig!

2 partijen, 2 hokjes inkleuren

Meta

1.

Thread

2,9 d. weergaven

13-10-2025

...

Speciaal voor de mensen die op GroenLinks/PVDA stemmen. Jullie moeten van beide partijen iemand kiezen!!!! Dus 1 vakje rood maken bij Groenlinks en 1 vakje bij PVDA dus 2 vakjes rood maken.

Attentie!!

Voor alle PvdA en Groenlinks stemmers:
Het is de bedoeling dat je van BEIDE partijen iemand kiest, dus *twee vakjes rood maken*!

59

50

5

13-10-2025

...

En bij de PVV allemaal , uit blijdschap dat je ze zo goed vind

13-10-2025

...

Dat werkt alleen bij PVV en FvD stemmers. 🤔

143

3

2.

Van [REDACTED]

Verzonden: woensdag 22 oktober 2025 13:31

Aan [REDACTED]

Onderwerp: Your Content Request has been received

[REDACTED] [Your Content Request has been received](#)

Hi,

Thanks for your report. We have received your request and will follow up as soon as we have an update. Your reference number is [REDACTED]

The URLs we received from you are:

[https://www.threads.com/@\[REDACTED\]](https://www.threads.com/@[REDACTED])

Regards,

Meta Team

This is an unmonitored mailbox. Please do not respond to this email.

3.

Van: [REDACTED]

Verzonden: woensdag 22 oktober 2025 19:16

Aan: [REDACTED]

Onderwerp: Update on your request to Meta

You have a new message about case [REDACTED] in the Official Request portal.

Hi,

We have reviewed your report. It unfortunately isn't clear to us that any of the reported content violates Facebook's Community Standards or Instagram's Community Guidelines.

To learn more about Facebook's Community Standards, you may want to visit:

<https://www.facebook.com/communitystandards?ref=cr>

To learn more about Instagram's Community Guidelines, you may want to visit:

<https://help.instagram.com/477434105621119>

If you have additional content that you'd like to report, please submit a new report through the same portal.

If you want to appeal this decision, you can submit an appeal by visiting the following form:

<https://officialrequests.meta.com/xreports/>

You may have the right to challenge this decision in court.

Kind regards,

Meta Team

Sign in to [Official Requests](#) to read the message and provide any required response.

4.

Official Request

StartpaginaMeta Content Reporting SystemAfmeldenEnglish (US)

←

Corre

From

Meta

Jij

Meta

Meta

A Message from J

X

Hi, Thank you for your response. Could you elaborate why it isn't clear to you that the content violates your community standards or guidelines? Facebook's Community Standards states (in Dutch): In een poging om de integriteit van verkiezingen en volkstellingen te bevorderen, verwijderen we desinformatie die waarschijnlijk rechtstreeks bijdraagt aan een risico op hinder van de mogelijkheden van mensen om deel te nemen aan die processen. Dit omvat het volgende: • Desinformatie over de datums, locaties, tijden en methoden om te stemmen of om je als kiezer te registreren, of om deel te nemen aan een volkstelling. The content we flagged gives a false method on how to vote. Following this method will lead to an invalid vote. Therefore we would like to ask for a more elaborate explanation regarding the conclusion that this is not a violation of your policies Best, [redacted] Ministry of the Interior and Kingdom Relations

Bijlagen:
Message Threads violation policy.png

Close

5.

Van [REDACTED]
Verzonden: zaterdag 25 oktober 2025 10:14
Aan [REDACTED] >
Onderwerp: Update on your request to Meta

You have a new message about case [REDACTED] in the Official Request portal.

Hi,

We have reviewed your report. We removed the content you reported for violating Facebook's Community Standards and/or Instagram's Community Guidelines. We understand this to resolve this report.

To learn more about Facebook's Community Standards, please visit:

<https://www.facebook.com/communitystandards/>

To learn more about Instagram's Community Guidelines, you may want to visit:

<https://help.instagram.com/477434105621119>

If you have additional content that you'd like to report, please submit a new report through the same portal.

Kind regards,

Meta Team

Sign in to [Official Requests](#) to read the message and provide any required response.

Wij werken samen met **PRIVACYCOMPANY**

Informatiebeveiliging binnen digitale stembureauhulpmiddelen

In opdracht van:

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)

Openbaar

Documenteigenschappen

Klant: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)

Datum: 17-12-2025

Versie: 1.0

Classificatie: Openbaar

Offertenummer O-1337

Projectnummer: P-1337

Startdatum: 14-08-2025

Einddatum: 17-12-2025

Auteurs: J. Klerks-Meijboom (Security consultant PuraSec)
J. Christians (Privacy consultant Privacy Company)

Reviewers: A. Roosendaal (Directeur Privacy Company)
P. Knobbe (Operational manager PuraSec)

Versiebeheer

Versiebeheer			
Versie	Datum	Auteur(s)	Beschrijving
0.1	03-12-2025	J. Meijboom en J. Christians	Initiële versie
0.2	04-12-2025	A. Roosendaal	Interne kwaliteitscontrole
0.3	04-12-2025	J. Meijboom en J. Christians	Verwerken feedback
0.4	11-12-2025	J. Meijboom en J. Christians	Conceptversie
0.5	15-12-2025	J. Meijboom en J. Christians	Verwerken feedback BZK
0.9	16-12-2025	J. Meijboom en J. Christians	Oplevering BZK inhoudelijk definitief
0.9	17-12-2025	P. Knobbe	Redigeren
1.0	17-12-2025	J. Meijboom	Definitief

Dit document is geclassificeerd als openbaar. De informatie die in dit document en eventueel bijbehorende bijlagen is gepubliceerd, is bedoeld voor alle geïnteresseerden.

Disclaimer

Het rapport is opgesteld door PuraSec B.V. (m.m.v. Privacy Company B.V.) in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Bij opstellen van deze rapportage is uiterste zorgvuldigheid betracht. Niettemin dient te worden onderkend dat er een risico bestaat dat niet alle mogelijke tekortkomingen of risico's volledig zijn geïdentificeerd. PuraSec B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade die direct of indirect voortvloeit uit het niet onderkennen van bepaalde risico's of tekortkomingen.

Inhoud

Hoofdstuk 1: Inleiding	5
1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Scope	5
1.3 Aanpak	6
1.4 Leeswijzer	6
Hoofdstuk 2: Stemhulpmiddelen	7
2.1 Toelichting stemapps	7
2.2 Overzicht van functionaliteiten en gegevensverwerkingen	7
2.3 Relevante (wettelijke) kaders security en privacy	9
Hoofdstuk 3: Bevindingen en aanbevelingen	10
3.1 Bevindingen en aanbevelingen	10
3.2 Conclusie.....	12

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

Gemeenten gebruiken steeds vaker digitale stemhulpmiddelen bij het stemproces. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft PuraSec (m.m.v. Privacy Company) gevraagd om aanbevelingen te beschrijven zodat de stemapps zorgvuldig worden gebruikt en eventuele risico's, die door het papieren proces niet zouden ontstaan, voorkomen worden.

1.2 Scope

De scope is in afstemming met BZK vastgesteld en opgesplitst in een informatiebeveiligingsdeel en privacy deel.

Informatiebeveiliging

Risico's identificeren die voortkomen uit het gebruik van webapplicaties in het stemproces en aanbevelingen opstellen om deze risico's te beheersen.

- Analyse van het bedreigingslandschap rondom stemhulpmiddelen, waaronder toegangsbeveiliging, integriteit van functionaliteit, manipulatie-risico's en ketenafhankelijkheden.
- Toetsen van bevindingen aan bestaande normen en richtlijnen, zoals OWASP ASVS, NCSC ICT-beveiligingsrichtlijnen en vereisten voor verkiezingsprocessen.
- Formuleren van securityaanbevelingen die voorkomen dat digitale hulpmiddelen nieuwe risico's introduceren ten opzichte van het papieren stemproces.

Privacy

Bepalen onder welke voorwaarden de verwerking van persoonsgegevens in digitale stemhulpmiddelen voldoet aan de AVG.

- In kaart brengen van verwerkingsactiviteiten: welke persoonsgegevens worden verwerkt, door wie, voor welk doel en hoe lang.
- Toetsing aan de AVG-beginselen: rechtmatigheid, doelbinding, minimale gegevensverwerking, juistheid, opslagbeperking, integriteit en vertrouwelijkheid, en transparantie.
- Beoordeling van rollen en verantwoordelijkheden van betrokken partijen (verwerkingsverantwoordelijke, verwerker, onderaannemers).
- Formuleren van concrete privacy maatregelen en organisatorische maatregelen om compliant te blijven.

1.3 Aanpak

In samenwerking met BZK zijn intakegesprekken gevoerd met relevante stakeholders, waaronder functionarissen binnen gemeenten, leveranciers van stemhulpmiddelen en beleidsmedewerkers van BZK.

PuraSec en Privacy Company hebben het onderzoek uitgevoerd aan de hand van verschillende onderzoeksmethoden:

- Documentstudie: Onderzoekers hebben verschillende documenten geanalyseerd, waaronder eerdere adviezen, beleidsstukken, overeenkomsten, certificeringen, en (technische) beschrijvingen over verschillende applicaties.
- Interviews: Door middel van interviews met onder meer gemeenten en leveranciers hebben onderzoekers een beeld gevormd van de verschillende aangeboden applicaties en de wijze waarop deze gebruikt worden binnen gemeenten.
- Technisch onderzoek: Aan de hand van technisch onderzoek hebben onderzoekers (beperkt) inzicht gekregen of de applicaties aan belangrijke informatiebeveiligingsvereisten voldoen.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 biedt een uitgebreide analyse van de beschikbare digitale stemhulpmiddelen, waarbij de specifieke functionaliteiten van deze applicaties worden uiteengezet. Tevens worden de potentiële risico's met betrekking tot informatiebeveiliging en privacy geadresseerd. Hoofdstuk 3 presenteert de bevindingen en aanbevelingen aan BZK.

Hoofdstuk 2: Stemhulpmiddelen

2.1 Toelichting stemapps

Een aanzienlijk aantal gemeenten maakt gebruik van applicaties die door stembureauleden in het stemlokaal worden ingezet. Deze applicaties functioneren op mobiele telefoons of iPads, die ofwel persoonlijk eigendom zijn van de gebruiker, ofwel door de gemeente ter beschikking worden gesteld. Dit verschilt per gemeente en is afhankelijk van de lokale keuzes.

De applicatie ondersteunt voor een groot deel de voorzitter van een stembureau bij onder andere de volgende werkzaamheden:

- het controleren of er voldoende stemformulieren aanwezig zijn;
- het registreren van de openings- en sluittijd van het stembureau;
- het bijhouden van aanwezigheid van de stembureauvrijwilligers voor uitbetaling van hun vergoedingen;
- het controleren of er voldoende potloden zijn;
- het beheren van de containers voor de stembureauformulieren;
- het registreren van eventuele allergieën van stembureauleden bij de maaltijdverzorging.

De applicatie beschikt ook over de mogelijkheid om de stempas van de kiezer te scannen. Hierbij wordt de barcode gelezen om een stempasnummer te extraheren, dat vervolgens automatisch wordt vergeleken met een kopie van het Register van Ongeldige Stempassen (ROS). De applicatie geeft vervolgens aan of de kiezer, conform het ROS, kan worden toegelaten tot de stemming. In paragraaf 2.2 worden de meest voorkomende functionaliteiten van dergelijke applicaties gedetailleerd beschreven.

2.2 Overzicht van functionaliteiten en gegevensverwerkingen

Tabel 1 geeft weer wat voor functionaliteiten de digitale stemhulpmiddelen aanbieden. De exact aangeboden functionaliteiten kunnen per applicatie verschillen. Per functionaliteit hebben de onderzoekers beschreven welke typen persoonsgegevens zoal verwerkt worden.

Tabel 1: functionaliteiten digitale stembulpmiddelen

Onderdeel	Functionaliteiten en doelen	Verwerkingen persoonsgegevens
Scannen stempassen	Scannen: Het scannen van stempasnummers door middel van een (mobiele) applicatie om stempassen te controleren tegenover het ROS, herkennen potentieel uitbrengen dubbele stem en tellen van opkomstcijfers.	Stemgerechtigden: Stempasnummers
Webapplicatie stembureaus	Aanmelden stembureauleiden: Registratie aanwezigheid ingeroosterde leden.	Stembureauleiden: Urenregistratie
	Werkproces processtappen: Aanbieden van workflow voor stembureaus tijdens verkiezingen.	n.v.t.
	Bijhouden voorraad stembiljetten: Monitoren van de voorraad zodat deze tijdig kan worden aangevuld.	n.v.t.
	Communicatie met gemeenten: Berichtendienst tussen stembureau en gemeente.	Chatgegevens
	Tellingen: Invoeren van telresultaten en het signaleren van afwijkingen.	n.v.t.
	Facilitair: Monitoren beschikbaarheid voorzieningen (koffie, potloden, etc.).	n.v.t.
	Gegevens stembureauleiden vastleggen: Diverse gegevens over stembureauleiden noodzakelijk voor de werkzaamheden die dag.	Stembureauleiden: NAW-gegevens, bankrekeningnummers, dieetwensen, planning
	Instructie legitimatiebewijs: Digitale handleiding voor uitvoeren identiteitscontrole.	n.v.t.
Gemeentelijke applicatie	Monitoring verloop verkiezingsdag: Overzicht houden op proces en tijdig handelen bij problemen.	n.v.t.
	Onboarding & uitbetaling: Ondersteuning wettelijke verplichtingen gemeenten en uitbetalingen vergoedingen.	Stembureauleiden: NAW-gegevens, bankrekeningnummers, planning

2.3 Relevante (wettelijke) kaders security en privacy

De onderzochte applicaties worden door de leveranciers aangeboden ter ondersteuning van het stemproces. Leveranciers geven ook expliciet aan dat de applicaties niet ingezet mogen worden als vervanging van de bestaande (wettelijke) middelen ter ondersteuning bij het stemproces. Met andere woorden, de applicaties vervullen geen formele rol bij de uitvoering van het huidige stemproces. Daarmee vallen zij buiten de werkingssfeer van de Kieswet.¹

Wel dienen de applicaties te voldoen aan alle overige (algemene) wet- en regelgeving met betrekking tot informatiebeveiliging en privacy. Voor gemeenten betekent dit dat de applicaties dienen te voldoen aan de wettelijke vereisten vastgelegd in de (Uitvoeringswet) Algemene Verordening Gegevensbescherming (UAVG) en de verplichtingen ten aanzien van informatiebeveiliging vastgelegd in de Baseline Informatiebeveiliging Overheid 2 (BIO2). Voor leveranciers van stembureauapps betekent dit dat zij als verwerker de volgende verantwoordelijkheden hebben:

1. **Opvolgen instructies gemeenten:** Leveranciers mogen persoonsgegevens enkel verwerken op instructie van gemeenten. Wanneer de leveranciers buiten deze instructies om zelfstandig handelen, kwalificeren zij voor deze verwerkingen als verwerkingsverantwoordelijke.
2. **Afspraken vastleggen in verwerkersovereenkomst:** De leveranciers en gemeenten zijn verantwoordelijk voor het vastleggen van afspraken over de desbetreffende verwerkingsactiviteiten in een bindende verwerkersovereenkomst.
3. **Toestemming verkrijgen voor het inschakelen van subverwerkers:** Leveranciers mogen vanuit hun rol als verwerker geen andere subverwerkers inschakelen zonder schriftelijke toestemming van gemeenten. De leveranciers zijn verantwoordelijk om te waarborgen dat de subverwerkers een gelijkwaardig beschermingsniveau bieden ten aanzien van de bescherming van deze gegevens.
4. **Veiligheid persoonsgegevens waarborgen:** Leveranciers dienen passende technische en organisatorische maatregelen te treffen om de beveiliging van persoonsgegevens te waarborgen, met inbegrip van bescherming tegen onopzettelijke of onwettige vernietiging of verlies, wijziging, ongeoorloofde openbaarmaking of toegang.
5. **Meldplicht inbreuken persoonsgegevens:** Als leveranciers te maken krijgen met incidenten die de vertrouwelijkheid, integriteit of beschikbaarheid van de betreffende persoonsgegevens raken hebben zij de plicht om dit onverwijld te melden bij de betrokken gemeente(n) en hen op passende wijze te ondersteunen bij de afhandeling daarvan.

¹ Zie vooral de bepalingen in *Hoofdstuk Ea. Digitale ondersteuning in het verkiezingsproces* van de Kieswet.

Hoofdstuk 3: Bevindingen en aanbevelingen

3.1 Bevindingen en aanbevelingen

Op basis van het uitgevoerde onderzoek hebben PuraSec en Privacy Company een aantal bevindingen en aanbevelingen geformuleerd die door BZK opgevolgd kunnen worden. In algemene zin merken onderzoekers op dat het gebruik van stembureauapps momenteel niet onder de werkingssfeer (en toezicht) van de Kieswet vallen. Alle onderzochte aanbieders van de verschillende applicaties geven aan dat het gebruik van dergelijke scanners enkel ondersteunend is bij het stemproces, en niet leidend of ter vervanging van het ‘papieren’ proces mag zijn. De vraag of dit in praktijk ook daadwerkelijk het geval is, kunnen de onderzoekers niet volledig beantwoorden. Dit hangt immers niet alleen af van de leveranciers van de applicaties, maar ook van de wijze waarop gemeenten en stembureauleden daarmee in de praktijk werken.

In onderstaande tabel hebben PuraSec en Privacy Company gezamenlijk een aantal bevindingen en aanbevelingen opgesteld. Deze dragen bij aan het uitgangspunt dat het papieren stemproces leidend is en dat het gebruik van ondersteunende systemen voldoende beschermd is zodat er geen risico's kleven aan het gebruik van deze digitale middelen die bij een volledig analoog stemproces niet zouden bestaan.

Tabel 2: bevindingen en aanbevelingen

Bevinding	Aanbeveling
Telfunctionaliteiten kunnen leiden tot een risico dat ondanks dat de systemen hier niet geschikt voor zijn, gegevens toch invloed hebben bij het handmatig tellen van stemmen.	Vergroot het bewustzijn bij gemeenten en stembureauleden dat gegevens die worden vastgelegd in deze diensten niet gebruikt mogen worden voor het uitvoeren van formele tellingen. Geef gemeenten concrete adviezen op welke wijze zij kunnen voorkomen dat de inzet van stempasscanners tot een verhoogd risico leidt.
Het is belangrijk dat gemeenten voldoende maatregelen treffen in situaties waarin de beschikbaarheid, integriteit of veiligheid van de applicaties niet langer gewaarborgd is.	Adviseer gemeenten een Business Impact Analyse (BIA) uit te laten voeren ten aanzien van het stemproces om in kaart te brengen wat de gevolgen zijn als de door gemeente gebruikte applicatie onverwachts niet meer beschikbaar is. Bied waar mogelijk handvatten aan om hen hierbij te ondersteunen. Bijvoorbeeld door een document op stellen met belangrijke vragen die gemeenten zichzelf kunnen stellen bij het uitvoeren van een BIA. De resultaten van de BIA kunnen bijvoorbeeld leiden tot nadere afspraken in een Service Level Agreement (SLA).
Het stemproces is in grote mate afhankelijk van de medewerking van vrijwilligers en betrokken burgers. Zij zijn in veel gevallen niet gebonden aan een gemeentelijk informatiebeveiligingsbeleid en hebben daardoor mogelijk onvoldoende training gehad om te begrijpen op welke wijze de systemen veilig gebruikt kunnen worden.	Vergroot het bewustzijn bij gemeenten dat zij bij het gebruik van deze applicaties zorgen dat eindgebruikers voldoende training hebben gehad. Meer specifiek zou deze boodschap gericht moeten zijn aan functies als de (Chief) Information Security Officer, Privacy Officer, of Functionaris Gegevensbescherming binnen gemeenten. Zij

Bevinding	Aanbeveling
	zijn verantwoordelijk voor het inrichten en toezicht houden op dergelijke maatregelen.
Er zijn op dit moment geen duidelijke technische vereisten vastgesteld waaraan de systemen moeten voldoen. Verschillende leveranciers hebben uitgesproken deze behoefte wel te hebben.	Laat het verantwoordelijke orgaan duidelijke technische vereisten vaststellen waaraan de systemen zouden moeten voldoen. Overweeg daarbij om (deels) aan te sluiten bij bestaande vereisten die voortvloeien uit de Kieswet en geldende wet- en regelgeving. Leg onder meer concrete eisen vast ten aanzien van: - eisen met betrekking tot het bewaken van de integriteit van het ROS en de afhankelijkheid van menselijke procedures daarbij te minimaliseren; - secure development lifecycle processes (SDLC); - het gebruik van encryptie en wachtwoordbeleid; - de inzet van devices buiten het beheer van gemeenten; - afhankelijkheid van cloudproviders; - het gebruik van software die publiekelijk controleerbaar is; - implementatie van centrale logging, monitoring en alerting; - beveiligingsmechanismes en configuratiebeleid; - toegangsbeheer; - uitvoeren van updatebeleid; en - aantonen van certificeringen en onafhankelijk laten toetsen van de veiligheid van systemen door middel van audits en pentests).
De scope van de verwerkersovereenkomsten is niet altijd actueel en dekt daardoor niet volledig de verwerkingen die binnen applicaties plaatsvinden. Het is belangrijk voor gemeenten om Bijlage 1 van de verwerkersovereenkomst volledig en accuraat bij te houden omdat dit een belangrijk middel kan zijn bij het waarborgen van het juiste informatiebeveiligingsniveau.	Informeer gemeenten over het belang om deze overeenkomsten periodiek te controleren en te actualiseren. Eventueel kunnen gemeenten in de verwerkersovereenkomsten de door BZK vastgestelde technische maatregelen (zie vorige aanbeveling) opnemen.
Enkele leveranciers bieden een uitgebreid pakket met functionaliteiten die gezamenlijk leiden tot het verwerken van veel (gevoelige) persoonsgegevens. Bijvoorbeeld wanneer in de applicaties naast algemene contactgegevens ook financiële gegevens worden vastgelegd, dieetgegevens (allergieën) en/of authenticatiegegevens van gebruikers.	Adviseer gemeenten om te controleren of de inzet van de applicatie aan de criteria voor de verplichting tot het uitvoeren van een DPIA voldoet en, indien noodzakelijk, deze alsnog uit te voeren.

3.2 Conclusie

Tijdens het onderzoek is naar voren gekomen dat met de introductie van stembureauapps de scheiding tussen het papieren stemproces en een digitaal stemproces minder duidelijk wordt. Hoewel de applicaties weliswaar formeel geen onderdeel zijn van de middelen bij het stemproces, en daardoor buiten de werkingssfeer van de Kieswet vallen, kunnen de toepassingen toch (indirect) van invloed worden op de uitkomsten. Hoewel de resultaten van het onderzoek niet hebben geleid tot een beeld dat het gebruik van deze applicaties op dit moment invloed heeft, zien de onderzoekers wel mogelijkheden voor gemeenten en het ministerie van BZK om de aanpak hiervoor te verbeteren.

De belangrijkste verbeteringen hiervoor bestaan uit het vergroten van het bewustzijn van gemeenten over de rol die zij zelf vervullen en het vaststellen van heldere (technische) eisen ten aanzien van systemen. Daarbij is het van belang om met name rekening te houden met elementen als (I) de unieke aard van het verkiezingsproces, (II) de unieke eigenschappen van de omgeving en stakeholders daarbinnen, waaronder de inzet van grote groepen vrijwilligers en (III) de wensen van aanbieders om duidelijke (eenduidige) eisen te ontvangen waaraan systemen dienen te voldoen.

Aan
Van

Minister BZK
DGOBDR

nota

Nota Kamerbrief Evaluatie Tweede Kamerverkiezing 29
oktober 2025

TER BESLUITVORMING

Nota actief openbaar
Ja

Onze referentie
2026-0000013611

Datum
9 januari 2026

Opgesteld door
[Redacted]

Samengewerkt met
[Redacted]

Bijlage(n)
0

Aanleiding

De Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 (TK25) wordt, zoals iedere verkiezing, uitgebreid geëvalueerd met als doel te onderzoeken welke verbeteringen er in het verkiezingsproces mogelijk zijn.

Het streven is deze brief voor het commissiedebat verkiezingen op 14 januari aanstaande aan de Tweede Kamer te versturen. Een afschrift van de evaluatiebrief wordt aan de Eerste Kamer verzonden.

Geadviseerd besluit

U wordt geadviseerd in te stemmen met de Kamerbrief over de evaluatie van de TK25 en de bijlage met daarin de reactie op de adviezen uit het verslag van de Commissie voor het onderzoek naar de geloofsbrieven.

Kern

- De hoofdboodschap van deze evaluatiebrief is dat TK25 goed verlopen is.
- Voorliggende evaluatiebrief betreft een verkorte evaluatie. Met het oog op de tijdspanne tussen TK25 en de gemeenteraadsverkiezing op 18 maart 2026 (GR26) en de beperkte tijd om aanpassingen te doen aan het verkiezingsproces wordt de Kamer een evaluatie op hoofdlijnen toegezonden.
- Een uitgebreide evaluatie van TK25 wordt samen met de evaluatie van GR26 verzonden. Hierbij worden dan ook de onderliggende onderzoeken, (externe) evaluaties en adviezen van ketenpartners betrokken.
- Op dat moment wordt ook een herziene versie van de Verkiezingsagenda 2030 aan de Kamer gezonden.
- Het experiment met het nieuwe stembiljet is positief verlopen. Het aantal ongeldige stemmen is minder ten opzichte van het eerdere experiment.

Afstemming met Kiesraad, VNG en NVVB

- De hoofdlijnen van de evaluatie zijn in het bestuurlijk overleg van 12 december jl. besproken met de Kiesraad, de VNG en de NVVB.
- Na dit overleg is de kamerbrief opgesteld, alsmede de reactie op adviezen uit het verslag van de Commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven (bijlage 1)

- Vanwege het kerstreces hadden de Kiesraad, de VNG en de NVVB vervolgens tot en met 6 januari om te reageren op de conceptversie van deze kamerbrief.
- Deze reacties zijn op 8 januari in ambtelijk overleg besproken. Naar aanleiding van dit overleg is de brief op enkele punten gewijzigd. De belangrijkste wijzigingen zien op:
 - Nuancering van de vermindering in het aantal ongeldige stemmen bij het experiment met het nieuwe stembiljet, en
 - meer expliciet is aangegeven wat de omschreven uitdagingen met postbezorging voor de gemeenten betekenen.

Onze referentie
2026-0000013611

Datum
9 januari 2026

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

Niet van toepassing

Motivering

In de openbaar gemaakte versie van deze nota zijn alle persoonsgegevens van ambtenaren geanonimiseerd.